ACUMEN: INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH
ISSN: 3060-4745 IF(Impact Factor)10.71 / 2025 Volume 3, Issue 11

UDK: 343.9:343.85

# JINOYATCHILIKNING OLDINI OLISHDA KRIMINOLOGIYANING O‘RNI

**Burxonov Dilnur Muxiddin o’g’li**

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti Yurisprudensiya yo’nalishi 2-bosqich talabasi

**Xolmo’minova Hilola Toshnazar qizi**

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti Yurisprudensiya yo’nalishi 2-bosqich talabasi

**O’roqova Mashhura Asqar qizi**

Termiz davlat universiteti yuridik fakulteti Yurisprudensiya yo’nalishi 2-bosqich talabasi

**Mamanarov Xaitmurot**

Termiz davlat universiteti “Davlat huquqi asoslari” kafedrasi o’qituvchisi

## ANNOTATSIYA

Maqolada jinoyatchilikning oldini olishda kriminologiya fanining nazariy va amaliy imkoniyatlari O‘zbekiston huquqiy tartibga solishi hamda xalqaro ilmiy yondashuvlar kesimida o‘rganiladi. Tadqiqotda jinoyatchilikning sabab va shart-sharoitlarini aniqlash, latent jinoyatchilikni hisobga olish, viktimologik himoya, hududiy kriminogen vaziyatni baholash va profilaktika natijadorligini o‘lchash o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilindi. Hujjatlar va ilmiy adabiyotlarni tizimli tahlil qilish asosida kriminologik diagnostika — manzilli chora — baholash — tuzatish ketma-ketligiga asoslangan amaliy model taklif qilindi. Natijalar kriminologiyani faqat jinoyatni tavsiflovchi fan emas, balki davlat va jamoatchilik profilaktikasi qarorlarini dalillar bilan ta’minlaydigan tahliliy mexanizm sifatida ko‘rish zarurligini ko‘rsatadi. Ish original dala tadqiqoti yoki rasmiy jinoyatchilik statistikasi bo‘yicha yangi empirik natijalarni da’vo qilmaydi.

**Kalit so‘zlar:** kriminologiya, jinoyatchilik, huquqbuzarliklar profilaktikasi, kriminogen omil, latent jinoyatchilik, viktimologiya, mahalla, dalillarga asoslangan profilaktika.

## АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена роль криминологии в предупреждении преступности с опорой на законодательство Узбекистана и научные подходы. Методом анализа нормативных актов и научной литературы исследованы криминогенные факторы, латентная преступность, виктимологическая профилактика, территориальная диагностика и оценка эффективности мер. Предложена аналитическая модель «диагностика — адресное вмешательство — оценка — корректировка». Обосновано, что криминология должна обеспечивать профилактические решения проверяемыми данными, а не ограничиваться описанием совершённых преступлений. Исследование носит теоретико-аналитический характер; новые полевые данные и собственные статистические измерения не заявляются.

**Ключевые слова:** криминология, предупреждение преступности, профилактика правонарушений, криминогенные факторы, латентная преступность, виктимология, махалля.

## ABSTRACT

This article examines the contribution of criminology to crime prevention in the context of Uzbekistan’s legal framework and international research. Through doctrinal and comparative literature analysis, it explores criminogenic determinants, underreported crime, victim-oriented prevention, place-based risk assessment and intervention evaluation. A practical cycle of diagnosis, targeted action, evaluation and adjustment is proposed. The analysis argues that criminology should provide a verifiable evidence base for public prevention decisions rather than merely describe offences after they occur. This is a conceptual and documentary study; it does not claim original fieldwork or newly collected crime statistics.

**Keywords:** criminology, crime prevention, crime determinants, hidden crime, victimology, community prevention, evidence-based policy.

## KIRISH

Jinoyatchilikka qarshi kurashish masalasi odatda sodir etilgan qilmishni fosh qilish, aybdorni aniqlash va jazolash bilan bog‘lab tasavvur qilinadi. Biroq jazo tayinlanganidan keyin jabrlanuvchining ko‘rgan zarari, mahalladagi xavotir yoki shaxsning ijtimoiy aloqalari avtomatik tiklanmaydi. Shu sababli zamonaviy huquq

siyosatida asosiy savol faqat «jinoyat sodir etilgach qanday chora ko‘riladi?» emas, balki «jinoyat sodir bo‘lish ehtimolini qaysi omillar kuchaytiradi va ularni qanday kamaytirish mumkin?» degan masaladir. Mazkur savol kriminologiyaning amaliy qiymatini belgilaydi.

Kriminologiya jinoyatchilikning holati va o‘zgarishi, jinoyat sodir etgan shaxs va jabrlanuvchi xususiyatlari, ijtimoiy muhit, imkoniyatlar hamda jinoyatchilikning oldini olish usullarini o‘rganadigan ijtimoiy-huquqiy fandir. Mamanarov (2025) jinoyatchilikni faqat normativ-huquqiy hodisa emas, balki ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik omillar bilan birga tahlil qilish zarurligini qayd etadi[1]. Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi tomonidan nashr etilgan jamoaviy «Kriminologiya» darsligida ham bu fan jinoyatchilikning sabab va shart-sharoitlarini aniqlash, profilaktik ta’sir mexanizmlarini ishlab chiqish bilan bog‘lanadi[2].

«Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida»gi Qonunda huquqbuzarliklar profilaktikasi umumiy, maxsus, yakka tartibdagi va viktimologik chora-tadbirlar tizimi sifatida belgilangan[3]. Demak, davlat nazarida profilaktika faqat ichki ishlar organining nazorati emas: huquqiy tarbiya, ijtimoiy moslashuv, jabrlanish xavfini kamaytirish, oila va ta’lim muassasalari bilan ishlash bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlardir. Kriminologiyaning vazifasi ushbu choralarni aynan qaysi muammo, qaysi hudud va qaysi sharoit uchun tanlash mumkinligini ilmiy tushuntirishdan iborat.

O‘zbekistonning Jamoat xavfsizligi konsepsiyasida xavfsizlikka tahdidlarning ildiz omillarini o‘rganish va barvaqt bartaraf etish belgilangan; 2022–2025-yillar strategiyasida «ilmiy diagnoz» va «ilmiy baholash» mexanizmlariga e’tibor qaratilgan[4]. 2025-yilgi PQ-1-son va unga o‘zgartirishlar kiritgan PQ-253-son qarorlari esa mahallalarda manzilli profilaktika, kriminogen vaziyatni o‘rganish, ilmiy xulosa va natijani bog‘lashni nazarda tutadi[5]. Bu hujjatlar kriminologiya nazariyasini hududiy boshqaruvning amaliy ehtiyojlari bilan bog‘lash uchun muhim asos yaratadi.

Shu bilan birga, xavfsizlikni ta’minlash yo‘lida kuzatuv kameralari ko‘paygani, targ‘ibot uchrashuvlari soni ortgani yoki profilaktik hisobga olinganlar miqdori

[1] Mamanarov X. Kriminologiya: darslik. Termiz: Termiz Publishing Center, 2025. 6–9 va 117–130-b.
[2] Abdurasulova Q.R., Sharipova G. va boshq. Kriminologiya: darslik. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2006.
[3] O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son «Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida»gi Qonuni, 3-modda. https://lex.uz/uz/acts/-2387357
[4] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi PF-27-son Farmoni, 1-ilova — Jamoat xavfsizligi konsepsiyasi. https://lex.uz/uz/acts/-5749291
[5] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-yanvardagi PQ-1-son va 2025-yil 18-avgustdagi PQ-253-son qarorlari. Lex.uz.

o‘zgargani bevosita jinoyatchilik kamayganini anglatmaydi. Ular bajarilgan ish hajmini bildirishi mumkin, ammo natijani mustaqil ko‘rsatmaydi. Maqolada shu metodologik tafovutga alohida e’tibor beriladi: chora mavjudligi bilan uning samarasi bir narsa emas.

Tadqiqotning maqsadi — kriminologiyaning jinoyatchilik oldini olishdagi funksiyalarini tizimlashtirish, O‘zbekistonning huquqiy-profilaktik mexanizmlarini kriminologik nazariya nuqtai nazaridan baholash va dalillarga asoslangan manzilli profilaktika uchun amaliy takliflarni ishlab chiqish. Asosiy tadqiqot savoli quyidagicha: hududiy profilaktika qarorlarini qanday qilib «jinoyat qayd etildi — chora o‘tkazildi» ketma-ketligidan «xavf aniqlanadi — sabab tekshiriladi — chora tanlanadi — natija baholanadi» tizimiga o‘tkazish mumkin?

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati kriminologiyaning besh funksiyasi — diagnostik, izohlovchi, prognozlovchi, loyihalovchi va baholovchi funksiyalar — bitta amaliy siklga birlashtirilganida namoyon bo‘ladi. Amaliy ahamiyati esa mahalla, ta’lim tashkiloti, ichki ishlar organi va ijtimoiy xizmatlarning vazifalarini shunchaki sanab chiqmasdan, ularga muammo va o‘lchov birligini biriktirishga urinishdir.

## MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, uning empirik birligi alohida jinoyat ishlari emas, balki ilmiy konsepsiyalar va normativ hujjatlarda ifodalangan profilaktika mexanizmlaridir. Asosiy milliy manbalar sifatida ikki kriminologiya darsligi — Mamanarovning 2025-yilgi asari hamda O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasining 2006-yilgi jamoaviy darsligi — tanlandi[6]. Ulardagi jinoyatchilik sabablari, profilaktika darajalari, retsidiv va jabrlanuvchi masalalari mavzu bo‘yicha nazariy tayanch bo‘ldi. Birinchi manba kengroq zamonaviy bayon, ikkinchisi esa mamlakat kriminologik maktabining avvalgi yondashuvini kuzatish imkonini beradi.

Normativ qatlamni 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son Qonun, 2021-yil 29-noyabrdagi PF-27-son Farmon bilan tasdiqlangan Jamoat xavfsizligi konsepsiyasi, 2025-yil 3-yanvardagi PQ-1-son hamda 2025-yil 18-avgustdagi PQ-253-son qarorlari tashkil etdi[7]. Hujjatlar ularning huquqiy kuchi, vazifasi va vaqt doirasini hisobga olib talqin qilindi: masalan, 2022–2025-yillarga mo‘ljallangan strategiya 2026-yildagi barcha amaldagi vazifalar ro‘yxati sifatida emas, balki ilmiy boshqaruv yondashuvining shakllanish bosqichi sifatida ko‘rib chiqildi.

[6] Qarang: Mamanarov X. Kriminologiya. 2025; Abdurasulova Q.R., Sharipova G. va boshq. Kriminologiya. 2006.
[7] O‘RQ-371-son Qonun (2014); PF-27-son Farmon (2021); PQ-1-son va PQ-253-son qarorlar (2025). Lex.uz.

Qiyosiy-nazariy tayanch sifatida kriminologiyaning dolzarb funksiyalari haqidagi milliy maqola[8], 2026-yilda e'lon qilingan qiyosiy-huquqiy izlanish[9], BMTning jinoyatchilik profilaktikasi bo'yicha metodik qo'llanmasi[10], ma'lum hududlarda kuchlarni jamlash samaradorligiga oid tizimli sharh[11] hamda bolalarga nisbatan zo'ravonlikning oldini olish haqidagi JSST tavsiyalari[12] qamrab olindi. Xalqaro tadqiqotlar mahalliy muhitga avtomatik ko'chirilmadi; ularning qaysi sharoitda o'tkazilgani va mamlakatimizda qo'llanish chegaralari alohida baholandi.

Metodologik jihatdan formal-yuridik usul qonun normalaridagi profilaktika tushunchalarini ajratishda, tizimli tahlil kriminogen omil va chora o'rtasidagi aloqalarni ko'rsatishda, qiyosiy tahlil milliy va xorijiy yondashuvlar farqini aniqlashda ishlatildi. Sababiy mantiq asosida «xavf omili — ta'sir mexanizmi — kutilayotgan natija — indikator» zanjiri qurildi. Bunda «natija» sifatida berilgan xulosalar hujjatlar va ilmiy adabiyotlarning mualliflik sintezi bo'lib, statistika hisobiga chiqarilgan empirik ta'sir koeffitsiyentlari emas.

Tadqiqotda so'rovnoma o'tkazilmadi, respondentlar jalb etilmadi, maxfiy ma'lumotlar bazasi yoki tuman kesimidagi birlamchi jinoyat hisoboti olinmadi. Shu bois maqoladagi diagnostika jadvali va hududiy misollar real ma'lumotlardan olingan natija deb talqin etilmaydi; ular huquqni muhofaza qilish amaliyotida sinash uchun taklif etilgan analitik konstruksiyalardir. Bu cheklov ochiq ko'rsatilishi ma'lumotlarning ishonchliligini saqlash shartidir.

## NATIJALAR

### 1. Kriminologiyaning profilaktikadagi vazifalari: tushuntirishdan qarorgacha

Tahlil natijasida kriminologiyaning profilaktika tizimidagi qiymati besh uzviy vazifada ifodalanishi aniqlandi. Diagnostik vazifa jinoyat turlari, sodir bo'lish vaqti va joyi, jabrlanuvchilar toifasi, takroriylik hamda murojaat qilinmay qolayotgan holatlarni hisobga oladi. Izohlovchi vazifa kuzatilgan tendensiyaning ortida qaysi mexanizm

[8] Abdurasulova Q.R. Kriminologiya fanining vujudga kelishi, dolzarb vazifalari va rivojlanish istiqbollari // Yurisprudensiya. 2026. 4(4). 77–88-b.
[9] Ashurov U. Jinoyatchilikning oldini olish sohasidagi O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasi // Yurist axborotnomasi. 2026. 1(2). 107–114-b.
[10] UNODC. Handbook on the Crime Prevention Guidelines: Making Them Work. New York: United Nations, 2010.
[11] Braga A.A., Turchan B., Papachristos A.V., Hureau D.M. Hot spots policing of small geographic areas effects on crime // Campbell Systematic Reviews. 2019. 15(3). e1046. DOI: 10.1002/cl2.1046.
[12] World Health Organization. INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children. Geneva: WHO, 2016.

turganini aniqlashga qaratiladi. Prognozlovchi vazifa mavjud sharoit saqlanganda xavf qanday o‘zgarishi mumkinligini ehtiyotkorlik bilan taxmin qiladi. Loyihalovchi vazifa aniq sababga mos chorani tanlaydi; baholovchi vazifa chora natija bergan-bermaganini tekshiradi.

Masalan, ma’lum ko‘chada mulkka qarshi jinoyatlar ko‘payishi qayd etilganda faqat qo‘shimcha patrul yuborish yetarli ilmiy xulosa emas. Hodisalar qaysi soatlarda, qanday yoritilgan nuqtalarda, qaysi toifadagi mulkka nisbatan, qanday kirish-chiqish imkoniyatlari orqali sodir bo‘layotganini aniqlash zarur. Shundan keyin tashqi yoritish, kirishni nazorat qilish, mulkdorni xabardor qilish yoki patrul marshrutini o‘zgartirishning qaysi biri afzal ekanini asoslash mumkin. Aks holda profilaktika «hamma joyda bir xil chora» qoidasi bilan cheklanib qoladi.

Ilmiy adabiyotlarda jinoyatchilikni jamlash, tavsiflash, bashorat qilish va jamiyatni xabardor etish funksiyalariga e’tibor qaratiladi[13]. Mazkur ishda ularga baholash va qayta sozlash bosqichi qo‘shiladi. Bu qo‘shimcha muhim: dastur ishlamayotgani aniqlanmasa, tashkilot sarflagan resursini muvoffaqiyat deb hisobot qilishi, aslida esa xatoni takrorlashi mumkin.

**1-jadval. Kriminologik funksiyalar va boshqaruv qarorining aloqasi (muallifning analitik modeli)**

| Funksiya | Asosiy savol | Qaror uchun mahsulot |
|---|---|---|
| Diagnostika | Nima, qayerda va qachon sodir bo‘lmoqda? | Muammo xaritasi va dastlabki profil |
| Izohlash | Qaysi omillar va imkoniyatlar ta’sir etmoqda? | Tekshiriladigan sababiy faraz |
| Prognoz | Xavf qaysi sharoitda ortishi mumkin? | Xavf ssenariysi va ustuvorlik |
| Loyihalash | Qaysi chora ayni omilga ta’sir qiladi? | Mas’ul, muddat va resursga ega reja |
| Baholash | Nima o‘zgardi va o‘zgarish nima bilan bog‘liq? | Natija indikatorlari va qayta ko‘rish |

[13] Abdurasulova Q.R. Kriminologiya fanining ... // Yurisprudensiya. 2026. 77–88-b.

### 2. Jinoyatchilik omillarini ko‘p darajada tushuntirish

Jinoyatchilikning birgina «asosiy sababi»ni aniqlashga urinish metodologik jihatdan zaifdir. Bir xil iqtisodiy sharoitda barcha shaxslar jinoyat sodir etmaydi; bir xil ijtimoiy muhitdagi barcha hududlarda ham jinoyatchilik darajasi teng bo‘lmaydi. Shu bois tahlilda uch daraja farqlanadi: tarkibiy-ijtimoiy omillar (ta’lim, daromad, xizmatlarga kirish), munosabat va shaxs darajasidagi omillar (oilaviy zo‘ravonlik, muammoli guruh ta’siri, xulqiy qiyinchiliklar) hamda vaziyatga xos imkoniyatlar (zaif yoritish, nazoratsiz joy, himoyasiz texnik tizim). Bu darajalar o‘zaro ta’sir qiladi, ammo bir-birining o‘rnini bosa olmaydi.

Ijtimoiy xavflar haqidagi xulosalarni deterministik tushunish mumkin emas: kambag‘allik, ishsizlik yoki muayyan yosh guruhiga mansublikning o‘zi jinoiy moyillikni isbotlamaydi. Aynan mana shu nuqtada kriminologik xavf tahlili bilan shaxsni yorliqlash o‘rtasida aniq chiziq o‘tkazilishi kerak. Xavf ko‘rsatkichidan maqsad oldindan ayblash emas, balki ko‘mak ko‘rsatish ehtiyojini va muhitga ta’sir qilish imkoniyatlarini aniqlashdir.

Situatsion yondashuv hodisa uchun zarur qulay imkoniyatlarni kamaytirishga qaratiladi. Masalan, nazoratsiz to‘lov ma’lumotlarini himoyalash, ko‘chalarda ko‘rish imkoniyatini yaxshilash yoki jamoat joyida yordamga murojaat qilishni osonlashtirish aniq sharoitga ta’sir etadi. Ijtimoiy yondashuv esa mazkur xavfning qayta ishlab chiqarilishini kamaytirishga — maktabdan uzilish, oilaviy nizolar, bandlikdagi uzilish, huquqiy xabardorlik yetishmasligi kabi jarayonlarga e’tibor beradi. Eng maqbul profilaktika ushbu ikki yondashuvni qarama-qarshi qo‘ymaydi.

Xalqaro metodik manbalarda hukumat, fuqarolik jamiyati, ta’lim va ijtimoiy xizmatlarning hamkorligi, bilimga tayangan qarorlar hamda inson huquqlariga rioya etish profilaktikaning ajralmas shartlari sifatida ko‘rsatilgan[14]. Mamlakatimiz uchun bu xulosa shuni anglatadiki, jinoyatning sababini faqat ichki ishlar organi doirasida qidirish chora ko‘lamini toraytiradi; bir masalada maktab, boshqa masalada bandlik va ijtimoiy himoya, yana boshqasida shaharsozlik subyekti hal qiluvchi rol o‘ynashi mumkin.

### 3. Profilaktika darajalari va milliy huquqiy tasnif

[14] UNODC. Handbook on the Crime Prevention Guidelines. 2010.

Kriminologik adabiyotda birlamchi profilaktika keng aholi guruhlaridagi xavf sharoitlarini kamaytirish, ikkilamchi profilaktika muayyan vaziyat yoki ehtiyoj bilan bog‘liq xavf guruhlariga manzilli yordam ko‘rsatish, uchlamchi profilaktika esa jinoyat sodir etgan shaxsning qayta huquqbuzarlikka yo‘l qo‘yish ehtimolini pasaytirish bilan tushuntiriladi[15]. Ushbu ilmiy tasnifni O‘zbekiston qonunchiligidagi profilaktika turlari bilan aynan bir xil deb olish noto‘g‘ri. O‘RQ-371-son Qonunda umumiy, maxsus, yakka tartibdagi va viktimologik profilaktika alohida huquqiy yo‘nalishlar sifatida nazarda tutilgan[16].

Umumiy profilaktika keng muhitga qaratilgan axborot, huquqiy tarbiya, jamoat xavfsizligi va ijtimoiy sharoit choralari bilan bog‘liq. Maxsus profilaktika jinoyatlarning ma’lum turi yoki xavf kuchaygan vaziyatga yo‘naltiriladi. Yakka tartibdagi profilaktika aniq shaxs va uning ehtiyojlari bilan ishlashni o‘z ichiga oladi, biroq u qonuniylik, mutanosiblik va shaxsiy ma’lumotlar himoyasiga rioya qilingan holda olib borilishi lozim. Viktimologik profilaktika esa shaxsning jabrlanish ehtimolini kamaytirish, huquqiy himoyaga murojaat qilish imkoniyatini yaxshilash bilan bog‘lanadi.

Jabrlanuvchi bilan ishlashda muhim axloqiy masala bor: xavfsizlik tavsiyalari zarar ko‘rgan shaxsga ayb yuklash tiliga aylanmasligi kerak. Oilaviy zo‘ravonlikdan jabrlangan odamga «nima uchun oldinroq xabar bermadingiz?» deb talab qo‘yish, aksincha, murojaat qilishni to‘xtatishi mumkin. Kriminologik tahlil jabrlanuvchi xatti-harakatini baholashdan oldin uning real xavfi, yordam so‘rash kanallari, himoya choralarining ishlashi va takroriy tazyiq ehtimolini o‘rganishi zarur.

Natijada umumijtimoiy, maxsus, individual va jabrlanuvchiga yo‘naltirilgan choralarning aloqasi bitta muammoga bir nechta yo‘ldan ta’sir qilish imkoniyatini beradi. Biroq ko‘p tashkilot jalb etilishi avtomatik muvofiqlashtirishni anglatmaydi. Har bir chora uchun bittadan javobgar tashkilot, aniq o‘lchov ko‘rsatkichi va qayta ko‘rib chiqish vaqti belgilanishi lozim.

### 4. Latent jinoyatchilik: statistik qulaylik va real xavfsizlik o‘rtasida

Rasmiy ro‘yxatga olingan jinoyatlar jami sodir etilgan jinoyatlarning to‘liq va xatosiz ko‘zgusi emas. Ayrim jabrlanuvchilar qo‘rquv, ishonchsizlik, iqtisodiy yoki oilaviy qaramlik, ayblanishdan xavotir yoxud huquqiy bilim yetishmasligi sababli murojaat

[15] Mamanarov X. Kriminologiya. 2025. 117–130-b.; UNODC. Handbook on the Crime Prevention Guidelines. 2010.
[16] O‘RQ-371-son «Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida»gi Qonun, 3-, 22–23-moddalar.

qilmaydi. Ayrim qilmishlar esa kech aniqlanadi. Kriminologiyada bunday ko‘rinmay qoladigan qism latent jinoyatchilik tushunchasi orqali muhokama qilinadi. Mamanarov darsligida latent jinoyatchilik alohida o‘quv masalasi sifatida yoritilgani uning diagnostik ahamiyatini ko‘rsatadi[17].

Rasmiy qaydlar o‘sishi ikki qarama-qarshi hodisadan birini yoki ikkalasini aks ettirishi mumkin: real sodir etilish ortgani yoki fuqarolarning murojaat qilish imkoniyati va aniqlash sifati yaxshilangani. Shuning uchun faqat ro‘yxatga olingan jinoyatlar kamayishiga rag‘bat berish xavfli: bu fuqarolarning shikoyatini qayd etishga bo‘lgan qiziqishni bilvosita susaytirishi ehtimoldan xoli emas. Natijani baholashda ro‘yxatga olish intizomi, murojaatlar sifati va zarar ko‘rganlar tajribasi bilan bog‘liq mustaqil indikatorlar ham talab etiladi.

Latentlikni o‘rganish uchun anonim jabrlanish so‘rovlari, maktab yoki tibbiyot muassasalari tomonidan qonuniy tartibda umumlashtirilgan ma’lumotlar, yordam markazlariga kelgan murojaatlar va hududiy xavfsizlikni his qilish indekslaridan foydalanish mumkin. Biroq turli bazalarni qo‘shishda maxfiylik, bir xil hodisaning ikki marta sanalishi, so‘rov namunasining vakilligi va ma’lumotga kirishning qonuniy asoslari alohida tekshirilishi kerak. Bu usullar rasmiy statistikani almashtirmaydi, balki uni mazmunan to‘ldiradi.

Mazkur tahlildan kelib chiqadigan muhim xulosa shuki, profilaktikadagi «ijobiy o‘zgarish» faqat jinoyat soni bilan baholanmasligi kerak. Dastlabki bosqichda ishonch va xabardorlik oshishi hisobiga xabarlar sonining ko‘payishi ham mumkin; uzoq muddatda esa jabrlanishning takrorlanishi, zarar og‘irligi va xavfsizlik hissi bo‘yicha ijobiy siljish kutiladi.

### 5. Mahalla darajasida manzilli kriminologik profilaktika

Mahalla mahalliy sharoit, fuqarolar ehtiyoji va xavfsizlik muammolarini yaxshiroq tushunishga xizmat qiladigan institutdir. Biroq mahalla instituti imkoniyatini ortiqcha romantik talqin qilish ham o‘rinli emas: yaqin ijtimoiy aloqalar ayrim vaziyatlarda yordam bersa, boshqa vaziyatlarda maxfiylikka putur yetkazishi yoki nizo haqida ochiq gapirishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu bois mahallada profilaktika tashkil etilayotganda fuqarolarning roziligi, huquqlari va qonuniy ma’lumot almashuvi prinsiplari saqlanishi zarur.

[17] Mamanarov X. Kriminologiya. 2025. 6–9-b.

2025-yilgi PQ-1-son qaror mahallalarda jinoyatchilik omillarini barvaqt aniqlash hamda manzilli bartaraf etishni ustuvor vazifa etib belgilaydi[18]. PQ-253-son qarorda «ilmiy xulosa — tavsiya — natija» yondashuvi, murakkab kriminogen vaziyatli mahallalar va xavfsiz ko‘cha, xavfsiz uy kabi mexanizmlar rivojlantirilgan[19]. Bu yerda kriminologik fikrlashning asosiy vazifasi hududni «xavfli» deb belgilashning o‘zi emas, aynan qaysi xavf nima uchun vujudga kelayotganini tekshirishdir.

Masalan, shartli mahallada kechki payt avtobus bekati atrofida mulkka tajovuz holatlari ko‘paygani taxmin qilinsin. Birinchi bosqichda hodisa vaqti, yoritish, yo‘lovchi oqimi, kuzatuv nuqtalari, ilgari ko‘rilgan chora va jabrlanuvchining murojaat qilish yo‘li o‘rganiladi. Ikkinchi bosqichda yoritish tizimini sozlash, bekat ko‘rinishini yaxshilash, navbatchilikni muayyan vaqtga moslashtirish, fuqarolarga murojaat kanalini tushuntirish choralari tanlanadi. Uchinchi bosqichda hodisalar, zarar va fuqarolarning xavfsizlikni his qilishi avvalgi davr hamda qiyosiy hudud bilan taqqoslanadi. Bu yerda berilgan vaziyat haqiqiy mahalla statistikasi emas, metodik misoldir.

Profilaktikaning muvaffaqiyati inspektor tomonidan qancha uchrashuv o‘tkazilgani bilan emas, hududda sodir bo‘lish ehtimoli yuqori qilmishlar uchun imkoniyatning nechog‘li kamaygani, nizolar qancha erta hal etilgani va xizmatga murojaat etishdagi to‘siqlar qanday qisqargani bilan aniqlanadi. Shu sababli mahalla darajasida choralarni rejalashtirishga maktab, yoshlar bilan ishlovchi tuzilmalar, tibbiyot, ijtimoiy himoya va obodonlashtirish mas’ullarining mazmunli ishtiroki kerak.

### 6. Hududiy nuqtalar, resurslar va xalqaro empirik dalillar

Kriminologiyada jinoyatlarning muayyan kichik geografik nuqtalarda jamlanishi — «hot spots» — tushunchasi profilaktik resursni aniq joyga yo‘naltirish imkonini beradi. Braga va hammualliflarning 2019-yilgi tizimli sharhida 65 tadqiqotdagi 78 sinov tahlil qilinib, jinoyatchilik ko‘p kuzatiladigan kichik hududlarga qaratilgan politsiya choralari o‘rtacha kichik, ammo mazmunli profilaktik samara bilan bog‘liqligi qayd etilgan[20]. Ushbu xulosani O‘zbekistonning biror mahallasida aynan shunday ta’sir allaqachon isbotlangan, degan hukm sifatida qabul qilish mumkin emas.

[18] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-yanvardagi PQ-1-son qarori, 5-ilova. https://lex.uz/uz/acts/-7330260
[19] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 18-avgustdagi PQ-253-son qarori. https://lex.uz/uz/acts/-7690026
[20] Braga A.A. va boshq. Hot spots policing ... // Campbell Systematic Reviews. 2019. e1046.

Xalqaro dalillarni mahalliy amaliyotga ko‘chirishda o‘xshashlik mezonlari zarur: hududning zichligi, transport oqimi, politsiya bilan munosabatlar, ma’lumot to‘plash sifati, jinoyatning turi va mavjud infratuzilma bir xil bo‘lmasligi mumkin. Shu bois ma’lum joyda qo‘shimcha patrul samara bergan bo‘lsa, boshqa joyda yoritish, to‘siq yoki ijtimoiy xizmatga yo‘naltirish ustun bo‘lishi ehtimoli bor. Kriminologiya aynan qaysi mexanizm qayerda ishlashi haqidagi farazni tekshirishni taklif etadi.

Bundan tashqari, tor hududda jinoyat kamayishi uni qo‘shni hududga ko‘chirmaganmi, degan savol muhim. Qiyoslanadigan hududlar, vaqt kesimi, mavsumiylik va nazoratni kuchaytirish ta’sirida ro‘yxatga olish o‘zgarishi hisobga olinmasa, chora samarasi noto‘g‘ri talqin qilinadi. Braga va hammualliflar sharhida ko‘pincha jinoyatning oddiy ko‘chib o‘tishidan ko‘ra qo‘shni joylarga profilaktik ta’sir tarqalishi kuzatilgani bayon etiladi[21], ammo mahalliy baholash talabini bu bekor qilmaydi.

### 7. Voyaga yetmaganlar va takroriy jinoyatchilikning oldini olish

Voyaga yetmaganlar o‘rtasidagi profilaktika har bir xulqiy qiyinchilikni jinoyatga tayyorgarlik deb qabul qilishdan emas, ta’limdan uzilish, zo‘ravonlikdan himoyasizlik, qo‘llab-quvvatlovchi kattalar bilan aloqa va bo‘sh vaqt muhitini baholashdan boshlanishi lozim. O‘quvchining dars qoldirishi xavf signali bo‘lishi mumkin, lekin u yakka holda huquqbuzarlikni isbotlamaydi. Bunday vaziyatda ma’muriy bosim emas, ta’lim muassasasi, oila va ijtimoiy xizmatlarning ehtiyojga mos yordami ustuvor bo‘lishi kerak.

JSSTning INSPIRE tavsiyalari bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning oldini olishda huquqiy ijro, xavfsiz muhit, ota-ona va g‘amxo‘rlarning qo‘llab-quvvatlanishi, ijtimoiy xizmatlar hamda ta’limdagi ko‘nikmalarni birlashtirishga e’tibor beradi[22]. Mazkur yondashuvni jinoyatchilikka qarshi siyosat bilan bog‘lash mumkin, chunki zo‘ravonlikdan himoyalangan, yordamga murojaat qila oladigan muhit shaxsning xavfsizligi uchun mustaqil qadriyatdir. Biroq profilaktikaning natijasi faqat keyingi jinoiy xatti-harakatlar bilan emas, bolalarning bugungi farovonligi bilan ham baholanishi lozim.

Takroriy jinoyatchilikning oldini olishda esa birgina nazorat mexanizmi yetarli bo‘lmaydi. Sudlangan shaxsning mehnat bozoriga qaytishi, hujjatlarini tiklashi, uy-joy, tibbiy va psixologik yordamga ehtiyoji hal etilmasa, rasmiy taqiq real imkoniyat

[21] Braga A.A. va boshq. Hot spots policing ... // Campbell Systematic Reviews. 2019. e1046.
[22] WHO. INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children. 2016.

yaratmaydi. Shu jihatdan retsidiv profilaktikasi jazodan keyingi «bo‘shliq» davrini qamrab olishi kerak. Shaxsning qonuniy daromad manbai, ijtimoiy aloqalari va nazorat talablari bir-biriga zid kelmaydigan dastur tuzish maqsadga muvofiq.

Bunday dasturlarda ko‘rsatkichlar ham muvozanatli tanlanadi: qayta sudlanish yoki qayta jinoyat sodir etish holatlari muhim, biroq ular sodir bo‘lguncha bandlik, ta’limga qaytish, ijtimoiy xizmatdan foydalanish va majburiyatlarga rioya qilish kabi oraliq natijalar kuzatilishi mumkin. Oraliq indikatorlar yakuniy natijaning isboti emas; ularning vazifasi muammoni erta sezish va xizmatni qayta moslashtirishdir.

## 8. Raqamli kriminologiya va shaxs huquqlarini himoya qilish

Raqamli ma’lumotlar jinoyat sodir bo‘lish joyi, vaqti va takrorlanishining kuzatiladigan naqshlarini tezroq ko‘rish imkonini beradi. Biroq algoritm «xavf yuqori» degan ko‘rsatkichni chiqarganining o‘zi uning xulosasi to‘g‘ri ekaniga dalil bo‘la olmaydi. Agar tizimga faqat ilgari ko‘p nazorat qilingan hududdagi qaydlar berilsa, algoritm aynan shu hududni qaytadan ko‘proq tekshirishni taklif qilishi mumkin. Natijada qaydlar ko‘payib, noto‘g‘ri takrorlanuvchi xulosa shakllanadi.

PQ-253-son qarorda zamonaviy kuzatuv va sun’iy intellekt vositalarini joriy etishga doir qoidalar mavjud[23]. Ularni amalga oshirishda maqsad chegarasi, huquqiy asos, ma’lumotni minimal yig‘ish, saqlash muddati, inson tomonidan qarorni qayta ko‘rish, xatolar bo‘yicha shikoyat mexanizmi va mustaqil audit talab etiladi. Ayniqsa yuzni tanish yoki individual xavfni baholash sohasida noto‘g‘ri identifikatsiya shaxs erkinligiga jiddiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Shuning uchun raqamli kriminologiya texnik jihozlar soni bilan emas, uch mezon bilan baholanishi lozim: tahlil natijasining ishonchliligi, uning real profilaktik foydasi va inson huquqlariga mutanosibligi. Agar yuqori aniqlikdagi model faqat maxfiylikni jiddiy cheklash evaziga ozgina natija bersa, bunday yechimni tanlash uchun kuchliroq huquqiy va ijtimoiy asos talab etiladi. Texnologiya profilaktik mutaxassisning asosli mulohazasini almashtirmasligi, uni tekshiriladigan axborot bilan ta’minlashi kerak.

## 9. Profilaktika natijadorligini o‘lchashga doir taklif

Tahlil asosida profilaktika samaradorligini uch qatlamda o‘lchash taklif etiladi. Birinchi qatlam — jarayon: bajarilgan ishlar, xizmatdan foydalanish qulayligi,

[23] PQ-253-son Qaror (2025).

muddatga rioya. Ikkinchi qatlam — oraliq o‘zgarish: yoritilgan nuqtalar ulushi, muammoni hal qilish muddati, yordam xizmatiga yo‘naltirish natijasi, maktabga qaytish. Uchinchi qatlam — yakuniy ta’sir: jabrlanish xavfi, takroriy voqea, zarar og‘irligi, xavfsizlik hissi. «Uchrashuvlar soni» kabi jarayon ko‘rsatkichlarini «jinoyat kamayishi» bilan almashtirib ishlatish mumkin emas.

Har bir ko‘rsatkich bo‘yicha boshlang‘ich holat (baseline), kuzatuv davri, manba, ma’lumot sifati va mas’ul subyekt aniqlanadi. Hududlar o‘rtasidagi farqlar va umumiy mavsumiy siljishlar mavjud ekan, imkon qadar taqqoslash hududi tanlanadi. Qat’iy sababiy xulosa uchun yanada kuchli empirik dizayn, masalan, bosqichma-bosqich joriy qilish yoki muqobil hudud bilan oldin-keyin qiyoslash zarur bo‘ladi. Maqoladagi tavsiyalar esa ana shunday tadqiqot uchun nazariy asos hisoblanadi.

**2-jadval. Manzilli profilaktika uchun indikatorlar matritsasi (tavsiya etiladigan namuna)**

| Muammo / chora | Jarayon indikatori | Natija indikatori | Asosiy cheklov |
|---|---|---|---|
| Qorong‘i joylarda mulkiy jinoyat / yoritish | Sozlangan chiroqlar ulushi | Hodisa va jabrlanish dinamikasi | Mavsumiylik, ko‘chish |
| Oilaviy zo‘ravonlik / tezkor yordam | Murojaatga javob vaqti | Takroriy zo‘ravonlik, xavfsizlik hissi | Yashirin qolgan holatlar |
| O‘smirlar / ta’limga qaytarish | Moslashtirilgan yordamga qamrov | Davomat, takroriy huquqbuzarlik | Tanlash xatosi, yorliqlash |
| Retsidiv / resotsializatsiya | Bandlik va xizmatga yo‘naltirish | Qayta huquqbuzarlik va ijtimoiy moslashuv | Kuzatuv muddatlari |
| Hududiy patrul / xavf nuqtasi | Xavf vaqtiga mos patrul ulushi | Hududdagi va qo‘shni hududdagi hodisalar | Nazorat kuchayishi qaydlarni oshirishi |

## 10. «Diagnostika — chora — baholash — tuzatish» modeli

Yuqoridagi natijalar umumlashtirilib, profilaktika boshqaruvida ishlatish mumkin bo‘lgan to‘rt bosqichli sikl taklif etiladi. Diagnostika bosqichida muammo umumiy

shior sifatida emas, kuzatiladigan hodisa sifatida aniqlanadi: jinoyat turi, hudud, vaqt, zarar, jabrlanuvchilar ehtiyoji, ma'lumotning ishonchliligi. Bu bosqich yakunida bitta asosiy va bir nechta muqobil sababiy faraz yozib qo'yilishi kerak. Masalan, «jinoyat ko'paygan» emas, «muayyan bekatda kechki vaqtda yoritish sustligi va nazoratning uzilishi bilan mos keladigan mulkiy xavf mavjud bo'lishi mumkin» shaklidagi faraz tekshiriladi.

Manzilli chora bosqichida har bir farazga tegishli ta'sir mexanizmi va mas'ul tashkilot biriktiriladi. Yoritish muammosini faqat profilaktika inspektoriga topshirish, maktabdan uzilish muammosini faqat jazolash bilan hal etishga urinish vazifalar mos kelmasligini ko'rsatadi. Chorani tanlashda muqobil variantlarning xarajati, fuqarolar huquqlariga ta'siri, texnik imkoniyat va kutilayotgan natija birgalikda ko'rib chiqiladi.

Baholash bosqichida belgilangan muddatdan keyin bazaviy va yangi ko'rsatkichlar taqqoslanadi; o'zgarishga tashqi omillar ta'siri tekshiriladi. Jumladan, tadbir bilan bir vaqtda maktab ta'tili, katta qurilish, transport oqimining o'zgarishi yoki ro'yxatga olish tartibidagi yangiliklar bo'lgan-bo'lmaganiga e'tibor qaratiladi. Olingan natija ijobiy bo'lmasa, bu avtomatik ravishda ijrochining aybi emas; ba'zan dastlabki faraz noto'g'ri, chora noto'g'ri tanlangan yoki o'lchash usuli zaif bo'lishi mumkin.

Tuzatish bosqichi ilmiy boshqaruvning eng kam ko'rinadigan, lekin eng zarur qismidir. Natija bermagan tadbir davom ettirilmaydi yoki qayta loyihalanadi; foydali chora esa boshqa hududga ko'chirishdan oldin uning sharoitga bog'liqligi tekshiriladi. Har bir sikl bo'yicha qisqa ochiq hisobot e'lon qilish, maxfiy ma'lumotlar oshkor etilmagan holda, fuqarolarning ishonchi va hisobdorlikni kuchaytirishi mumkin.

Mazkur model uchun minimal amaliy hujjat «muammo pasporti» bo'lishi taklif qilinadi. Unda hodisaning chegarasi, ma'lumot manbasi, taxmin qilingan omillar, muqobil tushuntirishlar, tanlangan chora, mas'ul tashkilot, boshlang'ich ko'rsatkich, tekshirish muddati, ehtimoliy salbiy ta'sir va tuzatish mezoni qayd etiladi. Shunda profilaktika rejasi «o'tkaziladigan tadbirlar ro'yxati»dan «tekshiriladigan ilmiy-amaliy farazlar portfeli»ga aylanadi.

## MUHOKAMA

Olingan konseptual natijalar kriminologiyaning jinoyatchilik profilaktikasidagi o'rnini ikki noto'g'ri tasavvurdan ajratib beradi. Birinchisi — jinoyatchilikni faqat jazo qattiqligi bilan kamaytirish mumkin, degan qarash. Jinoiy javobgarlik muqarrarligi va qonuniy jazo muhim bo'lsa-da, ular hududiy xavf imkoniyatlarini, yoshlar bilan ishlashdagi uzilishlarni yoki takroriy jabrlanish sharoitlarini o'z-o'zidan bartaraf

etmaydi. Ikkinchisi — ijtimoiy profilaktika mavjud bo‘lsa, huquqni muhofaza qilishning aniq vakolatlari ortiqcha, degan qarash. Aksincha, huquqiy javobgarlik va ijtimoiy yondashuv bir-birini inkor etmaydigan, lekin alohida vazifaga ega mexanizmlardir.

BMTning profilaktikaga doir metodik yondashuvi hamkorlik, uzluksizlik, ilmiy ma’lumot va huquqiy kafolatlarni birlashtirishga undaydi[24]. O‘zbekistonning mahalla tizimi bunday kompleks yondashuv uchun tashkiliy qulaylik berishi mumkin. Ashurov (2026) ham xorijiy tajribalarni mahalliy ijtimoiy-madaniy sharoitni hisobga olgan holda moslashtirish muhimligini ta’kidlaydi[25]. Ammo «mahalla barcha masalani hal qiladi» degan taxminning ilmiy asosi yetarli emas: ko‘p tarmoqli hamkorlikda vazifalarning aniq taqsimlanishi va maxfiylik qoidalari saqlanishi shart.

Milliy normativ hujjatlarda so‘nggi yillarda ilmiy diagnoz va natijadorlikka urg‘u kuchaygani ijobiy institutsional imkoniyatdir [26] . Shunga qaramay, normaning mavjudligi bilan uning amaliy ishlashi o‘rtasida tafovut bo‘lishi mumkin. «Qizil» toifani belgilash mezonlari, qaydlar sifati, hududiy ma’lumotlarning bir xilda yig‘ilishi, mustaqil baholash va profilaktika dasturlarining xarajat-samaradorligi muntazam tekshirilmasa, resurslar oson o‘lchanadigan, ammo kam natijali tadbirlarga sarflanishi ehtimoli bor.

Kuzatuv va algoritmik tahlil bo‘yicha muhokamada samara bilan huquq o‘rtasidagi nisbat alohida ahamiyatga ega. Kamera yoki prognoz tizimi ayrim joylarda vaziyatni kuzatishga ko‘maklashishi mumkin; biroq uning natijasi tekshirilmasdan, yuzni aniqlashning xato darajasi noma’lum holda yoki noaniq vaqt saqlanadigan shaxsiy ma’lumotlar hisobiga joriy etilishi maqbul emas. Huquqiy mutanosiblik va mustaqil audit profilaktikaga tashqi to‘siq emas, aksincha, uning qonuniyligi va jamoatchilik ishonchini ta’minlovchi shartdir.

Tahlil natijalarining cheklovi shundaki, bu ish bitta tumandagi haqiqiy jinoyatlar taqsimotini hisoblamadi, mutaxassislar bilan intervyu o‘tkazmadi hamda taklif etilgan modelning real ta’sirini eksperimental tekshirmadi. Shu sababli «model jinoyatchilikni falon foiz kamaytiradi» kabi miqdoriy xulosa chiqarish mumkin emas. Ilmiy jihatdan to‘g‘ri keyingi qadam — tanlangan bir nechta mahallada muammo pasportlari bilan

[24] UNODC. Handbook on the Crime Prevention Guidelines. 2010.
[25] Ashurov U. Jinoyatchilikning oldini olish ... // Yurist axborotnomasi. 2026. 107–114-b.
[26] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-27-son Farmoni (2021) hamda PQ-1-son va PQ-253-son qarorlari (2025). Lex.uz.

ishlashni bosqichma-bosqich joriy etish, taqqoslash hududlarini oldindan belgilash va qaydlar bilan birga fuqarolarning jabrlanish tajribasi va xavfsizlik hissini o‘lchashdir.

Qaror qabul qiluvchilar uchun asosiy trade-off shundan iborat: manzilli tahlil resursni iqtisod qiladi, lekin sifatli ma’lumot va tayyorlangan kadr talab etadi; keng qamrovli nazorat ko‘rinadigan tezkor chora beradi, lekin maxfiylik va ishonchga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin; ijtimoiy xizmatlar esa natijani sekinroq beradi, ammo ayrim ildiz omillarga chuqurroq ta’sir qiladi. Biror vositani universal yechim deb ko‘rsatish kriminologik fan mantiqiga zid. Choralar portfeli muammoning tabiati va dalil kuchiga qarab farqlanishi kerak.

Yuqoridagilar asosida profilaktika boshqaruvida uchta sifat standarti zarur, degan pozitsiya ilgari suriladi: muammo bo‘yicha tekshiriladigan faraz bo‘lishi; tanlangan chora shu farazga qanday ta’sir qilishi tushuntirilishi; baholash natijasi keyingi qarorni o‘zgartira olishi. Agar oxirgi shart ishlamasa, «ilmiy tahlil» hisobot bezagiga aylanib qoladi.

## XULOSA

Jinoyatchilikning oldini olishda kriminologiyaning bosh o‘rni jinoyatlarni sanash yoki jinoyatchi shaxsini tasvirlash bilangina cheklanmaydi. U jinoyatchilikning hududiy, ijtimoiy, vaziyatga bog‘liq va individual omillari haqidagi ma’lumotni amaliy profilaktika qarorlariga aylantiradi. Jinoyatga olib keluvchi shart-sharoitlarni tahlil qilish, jabrlanish xavfini baholash, xavf guruhlariga huquqiy va ijtimoiy yordamni moslashtirish, takroriy qilmishlarning oldini olish hamda dastur samarasini tekshirish ushbu vazifaning tarkibiy qismlaridir.

O‘zbekistonning amaldagi profilaktika qonunchiligida umumiy, maxsus, yakka tartibdagi va viktimologik choralarning mavjudligi kompleks yondashuv uchun huquqiy asos beradi. Jamoat xavfsizligi konsepsiyasi va 2025-yilgi mahallaga oid qarorlar ilmiy diagnoz, manzilli ishlash, xavfsiz muhit va natijadorlikni baholashning institutsional ahamiyatini ko‘rsatadi. Biroq huquqiy asosning o‘zi samarani kafolatlamaydi: unga ma’lumot sifati, mutaxassis malakasi, muvofiqlashtirish va mustaqil baholash qo‘shilishi zarur.

Amaliy taklif sifatida mahalla va tuman kesimida «muammo pasporti»ni joriy etish, har bir manzilli dastur uchun boshlang‘ich ko‘rsatkich va tekshirish muddatini oldindan belgilash, qayd etilgan jinoyatlar bilan birga latentlik va jabrlanish indikatorlarini ham o‘rganish maqsadga muvofiq. Shuningdek, yoshlar, jabrlanuvchilar

va qayta ijtimoiylashayotgan shaxslar bilan ishlashda ehtiyojga asoslangan yordam hamda shaxs sha'ni va maxfiyligi ustuvor bo'lishi kerak.

Profilaktika samaradorligini faqat o'tkazilgan tadbirlar va o'rnatilgan texnika miqdori bilan baholashdan voz kechish zarur. Natija indikatorlari hodisa, zarar, takrorlanish, xavfsizlik hissi va yordamning amaliy mavjudligini qamrab olishi kerak. Raqamli texnologiya qo'llanganda algoritmik xato, ma'lumotlarning ortiqcha yig'ilishi va noto'g'ri yorliqlash xavflarini mustaqil tekshirish mezonlari belgilanishi lozim.

Taklif etilgan «diagnostika — manzilli chora — baholash — tuzatish» modeli kriminologiyani profilaktika siyosatining ilmiy asosiga aylantirishga qaratilgan. Uning real ta'siri keyingi empirik tadqiqotlarda sinalishi shart. Aynan shunday yondashuvgina jinoyatchilikka qarshi kurashishni kechikkan reaksiyadan oldindan ko'ra bilish, samarani tekshirish va fuqarolar huquqlarini himoya qilishga asoslangan boshqaruv tizimiga yaqinlashtiradi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mamanarov, X. (2025). Kriminologiya: Darslik. Termiz: Termiz Publishing Center. 355 b. ISBN 978-9910-594-83-0.
2. Abdurasulova, Q. R., Sharipova, G. va boshqalar. (2006). Kriminologiya: Darslik. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi. 471 b. (Jamoaviy nashr.)
3. O'zbekiston Respublikasi. (2014, 14-may). Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida (O'RQ-371-son Qonun). https://lex.uz/uz/acts/-2387357
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2021, 29-noyabr). O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida (PF-27-son Farmon). https://lex.uz/uz/acts/-5749291
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025, 3-yanvar). 2025-yilda respublika mahallalarida xavfsiz muhitni yaratish va huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish tizimi samaradorligini yanada oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida (PQ-1-son Qaror). https://lex.uz/uz/acts/-7330260
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025, 18-avgust). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ayrim qarorlariga mahallalarda jinoyatchilikning barvaqt oldini olish tizimi natijadorligini yanada oshirishga qaratilgan o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida (PQ-253-son Qaror). https://lex.uz/uz/acts/-7690026
7. Abdurasulova, Q. R. (2026). Kriminologiya fanining vujudga kelishi, dolzarb vazifalari va rivojlanish istiqbollari. Yurisprudensiya, 4(4), 77–88. https://yurisprudensiya.tsul.uz/index.php/yurisprudensiya/article/view/634

8. Ashurov, U. (2026). Jinoyatchilikning oldini olish sohasidagi O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasi. Yurist axborotnomasi, 1(2), 107–114. https://yuristjournal.uz/index.php/lawyer-herald/article/view/1205
9. United Nations Office on Drugs and Crime. (2010). Handbook on the Crime Prevention Guidelines: Making Them Work. United Nations. https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/10-52410_Guidelines_eBook.pdf
10. Braga, A. A., Turchan, B., Papachristos, A. V., & Hureau, D. M. (2019). Hot spots policing of small geographic areas effects on crime. Campbell Systematic Reviews, 15(3), e1046. https://doi.org/10.1002/cl2.1046
11. World Health Organization. (2016). INSPIRE: Seven strategies for ending violence against children. WHO. https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/violence-prevention/inspire-technical-package